

Ο Μαρξισμός και το Κόμμα: ενότητες 1.2-1.3

Του Τζον Μόλινιου (1978)

(Μετάφραση Β.Μορέλλας)

(ενότητες 2 και 3 από το πρώτο κεφάλαιο με τίτλο “Καρλ Μαρξ: τάξη και κόμμα”).

<https://www.marxists.org/history/etol/writers/molyneux/1978/party/index.htm>

2. Κομμουνιστές και προλετάριοι

Αυτό μας φέρνει τώρα στο θεμελιώδες ζήτημα της μαρξιστικής θεωρίας του κόμματος. Οι Μαρξιστές πιστεύουν ότι η ταξική πάλη είναι ο κινητήρας της ιστορίας κι ότι «η απελευθέρωση της εργατικής τάξης πρέπει να κατακτηθεί από την εργατική τάξη την ίδια». [\[1\]](#) Την ίδια στιγμή, θέλουν να δημιουργήσουν ένα πολιτικό κόμμα για να εκπροσωπήσει τα ιστορικά συμφέροντα της τάξης ως όλον. Ποια είναι τότε η σχέση μεταξύ αυτού του κόμματος και της μάζας της εργατικής τάξης; Ο Μαρξ απεύθυνε στον εαυτό του αυτό το ερώτημα στο μέρος του *Κομμουνιστικού Μανιφέστου* με τίτλο «Προλετάριοι και Κομμουνιστές».

Μέσα σε ποια σχέση αντιμετωπίζουν οι Κομμουνιστές τους προλεταρίους ως σύνολο;

Οι Κομμουνιστές δεν σχηματίζουν ένα ξεχωριστό κόμμα αντιτιθέμενο σε άλλα εργατικά κόμματα.

Δεν έχουν συμφέροντα ξεχωριστά και ανεξάρτητα από το

προλεταριάτο ως σύνολο.

Δεν στοιχειοθετούν δικές τους σεκταριστικές αρχές, με τις οποίες διαμορφώνουν και διαπλάθουν το προλεταριακό κίνημα.

Οι Κομμουνιστές διακρίνονται από τα άλλα εργατικά κόμματα μόνο σε αυτό: 1. Στους εθνικούς αγώνες των προλετάρων των διαφόρων χωρών, αυτοί καταδεικνύουν και φέρνουν στο προσκήνιο τα κοινά συμφέροντα ολόκληρου του προλεταριάτου, ανεξαρτήτως εθνικότητας. 2. Στα ποικίλα στάδια ανάπτυξης από τα οποία η πάλη της εργατικής τάξης κατά της μπουρζουαζίας οφείλει να περάσει, αυτοί πάντα και παντού εκπροσωπούν τα συμφέροντα του κινήματος ως όλον.

Οι Κομμουνιστές, επομένως, αποτελούν από τη μια μεριά, πρακτικά, το πιο προχωρημένο και αποφασισμένο τμήμα των εργατικών κομμάτων κάθε χώρας, αυτό το τμήμα που ωθεί μπροστά όλα τα άλλα• από την άλλη μεριά, θεωρητικά, αυτοί έχουν το πλεονέκτημα πάνω από τη μεγάλη μάζα του προλεταριάτου να καταλαβαίνουν καθαρά τη γραμμή πορείας, τις συνθήκες και τα απώτατα γενικά αποτελέσματα του προλεταριακού κινήματος. [\[ii\]](#)

Αυτές οι λίγες πυκνές και λαμπρές παράγραφοι εμπεριέχουν και το σπέρμα της λύσης στο πρόβλημα της σχέσης κόμμα/τάξη και μια σειρά αδρών κατευθυντήριων γραμμών που έχουν διαμορφώσει την πρακτική του μαρξιστικού κινήματος ως τη σημερινή μέρα. Πρώτα απ'όλα, απολύτως αποκλεισμένη είναι η συνωμοσιολογική οπτική του ρόλου του κόμματος ως μια μικρή ομάδα τυχοδιωκτών που δρουν για λογαριασμό της τάξης, μα χωρίς από αυτήν. Επίσης αποκλεισμένη είναι η αυταρχική οπτική ενός κόμματος που υποβάλλει διαταγές από τα πάνω για να υπακούσουν οι ουσιαστικά παθητικές μάζες, όπως και η αμιγώς προπαγανδιστική οπτική μιας σέκτας που μονάχα κηρύσσει τα δόγματά της μέχρι να κερδηθεί ο υπόλοιπος κόσμος. Στέρεα εδραιωμένα είναι η έννοια της ηγεσίας που κερδίζεται στη βάση της επίδοσης στην ταξική πάλη στην υπηρεσία της εργατικής τάξης και η αρχή της ανόρθωσης, μέσα

στους καθημερινούς οικονομικούς και πολιτικούς αγώνες των εργατών, των συνολικών στόχων του κινήματος. Προμηνυόμενες σε αυτές τις γραμμές είναι η μαρξιστική στρατηγική του ενιαίου μετώπου, [\[iii\]](#) η πολιτική της δουλειάς μέσα στα συνδικάτα αναγνωρίζοντας τους περιορισμούς του συνδικαλισμού και η υπεράσπιση των δημοκρατικών δικαιωμάτων ενώ πασχίζεις να προχωρήσεις πέρα από την αστική δημοκρατία.

Αλλά, παρ' όλη τη σημασία της, η διατύπωση του Μαρξ περιέχει ορισμένους περιορισμούς και κενά. Είναι γραμμένη με υψηλό βαθμό γενικότητας και πουθενά δεν πραγματεύεται συγκεκριμένα την οργανωτική μορφή που έχουν να υιοθετήσουν οι κομμουνιστές. Πράγματι, δεν περιέχει καμία ξεκάθαρη υπόδειξη του τι εννοείται ως κόμμα. Αυτή η πρωταρχική ανακρίβεια κρύβεται πίσω από την μόνη πρόταση στο απόσπασμα που έχει αναιρεθεί από τα επακόλουθα γεγονότα, δηλαδή ότι «οι Κομμουνιστές δεν σχηματίζουν ένα ξεχωριστό κόμμα αντιτιθέμενο σε άλλα εργατικά κόμματα». Αυτό έχει νόημα ως μια γενική αρχή μόνο αν εκληφθεί ως σχεδόν ταυτόσημο στη σημασία του με την πρόταση ότι «αυτοί δεν έχουν συμφέροντα ξεχωριστά και ανεξάρτητα από το προλεταριάτο ως σύνολο». Ούτε και αποτελεί αυτή η ασάφεια στη χρήση της λέξης «κόμμα» μια μεμονωμένη περίπτωση περιορισμένη στο *Κομμουνιστικό Μανιφέστο*. Σε όλο το έργο του ο Μαρξ χρησιμοποιεί τον όρο κόμμα με μια ποικιλία τρόπων (Ο Μόντι Τζόνστοουν έχει ταυτοποιήσει τουλάχιστον πέντε μείζονα «μοντέλα» [\[iv\]](#)) για να αναφερθεί σε τόσο ευρέως διαφορετικά φαινόμενα, όπως το εξαιρετικά πλατύ και χαλαρό Χαρτιστικό* κίνημα, η δική του μικρή ομάδα συνεργατών και οπαδών και ο γενικός επαναστατικός σκοπός. Γι' αυτό ο Μαρξ μπορούσε να γράφει στον Φράιλιγκραθ ότι «η [Κομμουνιστική] Ένωση, όπως η Κοινωνία των Εποχών** στο Παρίσι και μια εκατοστή άλλες εταιρείες, ήταν μόνο ένα επεισόδιο στην ιστορία του κόμματος που αναφύεται παντού αυθόρμητα από το έδαφος της σύγχρονης ιστορίας... Με τον όρο «κόμμα», εγώ καταλαβαίνω το κόμμα με την μεγάλη ιστορική σημασία της λέξης». [\[v\]](#) Και μπορούσε να γράφει στον Κούγκελμαν ότι η Παρισινή Κομμούνα ήταν «η πιο ένδοξη πράξη του Κόμματός μας από την εξέγερση του Ιούνι στο Παρίσι

[1848]». [\[vi\]](#)

Εξαιτίας της ασάφειας του Μαρξ σ' αυτό το σημείο, δεν είναι δυνατό να δομήσουμε ή να αναδομήσουμε κάποια μοναδική ή συστηματική θεωρία του κόμματος με αναφορές αποσπασμένες από τα συμφραζόμενα τους. Η μόνη δυνατή διαδικασία είναι να εξετάσουμε την πραγματική εξέλιξη της πολιτικής δραστηριότητας του Μαρξ και να ερμηνεύσουμε τα ποικίλα του σχόλια για το ζήτημα του κόμματος μέσα στα ιστορικά τους πλαίσια. [\[viii\]](#) Κάνοντας αυτό, πρέπει να έχουμε συνεχώς στο μυαλό μας ένα κεντρικό δεδομένο. Η έλλειψη ενός καθαρού ορισμού του Μαρξ για το πολιτικό κόμμα δεν είναι ούτε τυχαία ούτε προϊόν πνευματικής νωθρότητας. Περισσότερο αντικατοπτρίζει το γεγονός ότι για ένα μεγάλο μέρος της σταδιοδρομίας του Μαρξ, πολιτικά κόμματα με τη σύγχρονη έννοια του όρου δεν υπήρχαν ακόμη, ούτε για τη μπουρζουαζία ούτε για το προλεταριάτο. Το σύγχρονο μαζικό κόμμα με σαφώς καθορισμένη την ιδιότητα του μέλους, την οργάνωση και το καταστατικό είναι ένα πρόσφατο φαινόμενο. Απέκτησε υπόσταση αρχικά για να αντεπεξέλθει στην πρόκληση της καθολικής ψηφοφορίας και της πλήρως αναπτυγμένης αστικής δημοκρατίας και προϋπέθετε ένα σημαντικό δίκτυο επικοινωνιών, μέσα μαζικής ενημέρωσης και αναγνωστική ικανότητα. Πρωτύτερα, το σύγχρονο πολιτικό κόμμα δεν απαιτούταν από το σχετικά πρωτόγονο πολιτικό σύστημα. Το μόνο απαραίτητο ήταν ή χαλαροί και ανεπίσημοι σύλλογοι βασισμένοι σε ένα δίκτυο τοπικών προσωπικοτήτων (συνήθως γαιοκτημόνων) ή διαφορετικά μικρές συναθροίσεις, σε λέσχες και σαλόνια, διανοούμενων με επιρροή. Είναι παράλογο να περιμένεις συλλήψεις του Μαρξ που πάνε πέρα από την πείρα των καιρών του. Αυτό είναι ιδιαίτερα αληθές, καθώς είναι πολύ δυσκολότερο να κάνεις προβλέψεις στη σφαίρα των χειροπιαστών μορφών οργάνωσης απ' ότι είναι στη σφαίρα της γενικής οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης.

Για τον σκοπό της χαρτογράφησης της εξέλιξης της κομματικής έννοιας του Μαρξ, η πολιτική του ζωή μπορεί να διαιρεθεί κατάλληλα σε τέσσερις κύριες περιόδους: 1. 1847-1850, την περίοδο της Ένωσης Κομμουνιστών• 2. 1850-1864, το μεγάλο

ιντερλούδιο στην ταξική πάλη• 3. 1864-1872, τη Διεθνή Ένωση Εργαζομένων 4. 1873 και μετά, τις αρχές της μαζικής σοσιαλδημοκρατίας.

3.Η Ένωση Κομμουνιστών

Στα 1846 οι Μαρξ και Ένγκελς είχαν εγκαθιδρύσει τις Κομμουνιστικές Επιτροπές Ανταπόκρισης, με έδρα στις Βρυξέλλες και διατηρούσαν συνδέσμους σε Βρετανία, Γαλλία και Γερμανία. Ήταν μέσω αυτών των επιτροπών που είχαν επαφή με την Ένωση των Δικαίων, μια διεθνή μυστική εταιρεία, απαρτισμένη κυρίως από Γερμανούς τεχνίτες. Ως το 1847 οι ηγέτες της Ένωσης είχαν κερδηθεί και οι Μαρξ και Ένγκελς καλέστηκαν να προσχωρήσουν. Σε αυτό συμφώνησαν, με τον όρο να απορριφθούν οι παλιές συνωμοτικές μορφές οργάνωσης. Η Ένωση των Δικαίων άλλαξε τότε το όνομά της σε Ένωση Κομμουνιστών και διεξήγαγε ένα αναδιοργανωτικό συνέδριο στο οποίο οι Μαρξ και Ένγκελς συμμετείχαν. Τα κύρια σημεία του συνεδρίου ήταν η επίτευξη μιας «διεξοδικά δημοκρατικής» δομής «με εκλεγμένα και άμεσα ανακλητά όργανα» και ο αγώνας κατά «κάθε λατρείας της συνωμοσίας».[\[viii\]](#) Οι Μαρξ και Ένγκελς πολέμησαν για μια στροφή προς την ανοιχτή προπαγάνδα κομμουνιστικών ιδεών μέσα στην εργατική τάξη. Γι' αυτό και βλέπουμε ως το 1847 την σύμπληξη ενός αριθμού ιδεών-κλειδιά για τη μαρξιστική θεωρία του κόμματος. Πρώτα, η ανάγκη του προλεταριάτου, οπουδήποτε είναι εφικτό, για μια διεθνή οργάνωση. Δεύτερο, ο δεσμός μεταξύ της ταξικής πάλης, της αυτο-απελευθέρωσης του προλεταριάτου και της ανάγκης για μια εσωτερικά δημοκρατική οργάνωση που διακηρύσσει ανοιχτά τους στόχους της.

Η Ένωση αυτοαποκαλούταν, εναλλακτικά, διεθνές σώμα και «Κομμουνιστικό Κόμμα Γερμανίας», μα στην πραγματικότητα υπήρξε πολύ αδύναμη για να είναι είτε ένας πρόδρομος της Πρώτης Διεθνούς είτε ένα αυθεντικό εθνικό κόμμα. Μάλλον, με μόνο

200-300 μέλη, [\[ix\]](#) απλωμένα σε αρκετές χώρες, δε μπορεί να θεωρηθεί παραπάνω από έμβρυο κόμματος ή, για να δανειστούμε έναν όρο από το Παρίσι του 1968, ένα «γκρουπούσκουλο». Αρχικά η υιοθετημένη στρατηγική για τους Κομμουνιστές ήταν να δουλεύουν όσο περισσότερο γίνεται μέσα σε ήδη υπάρχοντα κινήματα διαφορετικών χωρών. Κατά συνέπεια, στη Βρετανία ο Έρνεστ Τζόουνς έδρασε μέσα στους Χαρτιστές και στη Γαλλία τα μέλη της Ένωσης εντάχθηκαν στους Σοσιαλδημοκράτες του Λεντρί-Ρολλάν και του Λουί Μπλανκ. Η αδυναμία της Ένωσης αναδείχτηκε στιγμιαία όταν εμβαπτίστηκε στον πανευρωπαϊκό ξεσηκωμό του 1848. Όπως σημειώνει ο Ένγκελς, «οι λίγες εκατοντάδες μελών της Ένωσης εξαφανίστηκαν μέσα στην πελώρια μάζα που εξακοντίστηκε ξαφνικά μέσα στο κίνημα». [\[x\]](#) Με αυτό δε λέμε ότι τα μέλη της Ένωσης δεν είχαν τίποτε να προσφέρουν. Αντίθετα, ως άτομα έπαιξαν ένα σπουδαίο ρόλο στην ανάπτυξη της επανάστασης. Όπως το έθετε στον Μαρξ ο Στέφεν Μπορν, «η Ένωση έχει πάψει να υπάρχει κι ωστόσο υπάρχει παντού». [\[xi\]](#)

Μη έχοντας καμία βιώσιμη οργάνωση ως βάση και με μια εργατική τάξη ακόμη μικρή και πολιτικά ανώριμη σε συνδυασμό με μια ακραία επαναστατική κατάσταση, ο Μαρξ οδηγήθηκε να παρεκκλίνει κάπως από το κύριο σχήμα που διατάσσεται στο *Κομμουνιστικό Μανιφέστο*. Αντί να παρουσιαστεί ως ξεκάθαρος υπέρμαχος της προλεταριακής επανάστασης και εκπρόσωπος ενός ανεξάρτητου κόμματος της εργατικής τάξης, ο Μαρξ υποχρεώθηκε να δράσει μέσω της *Neue Rheinische Zeitung* [***](#) ως η άκρα αριστερή πτέρυγα της ριζοσπαστικής δημοκρατίας, εργαζόμενος για να σπρώξει μπροστά την αστική επανάσταση ως το σημείο που οι αντιφάσεις θα άνοιγαν κάτω απ'τα πόδια της.

Ο Μαρξ είχε συνείδηση των εγγενών προβλημάτων της θέσης του και τον Απρίλη του 1849, όταν ο Γερμανικός αστικός ριζοσπαστισμός εκδήλωσε την ανικανότητά του να προχωρήσει την επανάσταση, αυτός και οι συνεργάτες του Βολφ, Σάπερ και Μπέκερ, παραιτήθηκαν από την Επιτροπή Δημοκρατικών Ενώσεων Περιοχής Ρήνου. «Κατά τη γνώμη μας», έγραψαν, «η παρούσα μορφή οργάνωσης των δημοκρατικών ενώσεων αγκαλιάζει υπερβολικά πολλά

ετερογενή στοιχεία για να καταστήσει δυνατή οποιαδήποτε χρήσιμη δραστηριότητα για την προώθηση του στόχου της. Κατά τη γνώμη μας, μια στενότερη ένωση εργατικών οργανώσεων θα είναι πιο χρήσιμη επειδή αυτές οι οργανώσεις συνθέτονται από πιο ομοιογενή στοιχεία.»[\[xii\]](#) Από αυτό το σημείο και μετά, ο αγώνας για τον ανεξάρτητο πολιτικό οργανισμό της εργατικής τάξης έγινε κεντρικός στη θεωρία και την πρακτική του μαρξισμού.

Η ραγδαία κατάρρευση της Γερμανικής επανάστασης εμπόδισε την άμεση πρακτική υλοποίηση αυτής της προοπτικής, αλλά το φθινόπωρο του 1849 ο Μαρξ, τώρα εξόριστος στο Λονδίνο, επανίδρυσε την Κεντρική Επιτροπή της Ένωσης Κομμουνιστών και ξεκίνησε την αναδιοργάνωσή στη Γερμανία, αυτή τη φορά, από ανάγκη, ως ένα μυστικό συγκεντρωτικό κόμμα. Το Μάρτιο του 1850, στην Έκκληση της Κεντρικής Επιτροπής στην Ένωση Κομμουνιστών (κοινώς γνωστή ως Η Έκκληση του Μάρτη) ο Μαρξ συνόψισε την εμπειρία αυτής της περιόδου και τα οργανωτικά μαθήματα που πρέπει να εξαχθούν από αυτή:

Την ίδια στιγμή, η προηγούμενη σταθερή οργάνωση της Ένωσης ατόνησε αισθητά. Ένα μεγάλο τμήμα μελών που συμμετείχαν άμεσα στο επαναστατικό κίνημα πίστεψαν ότι ο καιρός για μυστικές εταιρείες έχει παρέλθει και οι δημόσιες δράσεις από μόνες τους αρκούν. Οι μεμονωμένοι κύκλοι και κοινότητες άφησαν τις συνδέσεις τους με την Κεντρική Επιτροπή να χαλαρώσουν και να ναρκωθούν. Ως επακόλουθο, ενώ το δημοκρατικό κόμμα, το κόμμα της μικροαστικής τάξης, οργανωνόταν όλο και περισσότερο στη Γερμανία, το εργατικό κόμμα έχασε τη μόνη σταθερή του βάση, παρέμεινε οργανωμένο, στην καλύτερη, σε ξεχωριστές τοποθεσίες για τοπικούς σκοπούς και γι' αυτό στο γενικό κίνημα ήλθε τελείως κάτω από κυριαρχία και ηγεσία των μικροαστών δημοκρατών. Ένα τέλος πρέπει να μπει σε αυτήν την κατάσταση πραγμάτων, η ανεξαρτησία των εργατών πρέπει να ανακτηθεί...

Αναδιοργάνωση μπορεί μόνο να εφαρμοστεί από έναν απεσταλμένο

και η Κεντρική Επιτροπή θεωρεί εξαιρετικά σημαντικό ο απεσταλμένος να φύγει ακριβώς τη στιγμή που μια νέα επανάσταση επίκειται, όταν, επομένως, το εργατικό κόμμα θα πρέπει να ενεργήσει με τον πιο οργανωμένο, ομόθυμο και ανεξάρτητο τρόπο που είναι δυνατός, αν δεν προορίζεται ξανά να χρησιμοποιηθεί και να συρθεί από τη μπουρζουαζία όπως το 1848. [\[xiii\]](#)

Από ορισμένες πλευρές, είναι στην Έκκληση του Μάρτη που ο Μαρξ κάνει την πλησιέστερη προσέγγισή του στην ιδέα του Λένιν για ένα κόμμα πρωτοπορίας (αν και βέβαια υπάρχουν ακόμη μείζονες διαφορές). Το κλειδί σε αυτές τις οργανωτικές προτάσεις είναι ότι αποτελούν το προϊόν της πιο άμεσης ανάμειξης σε επαναστατική δράση που ο Μαρξ θα βίωνε ποτέ και ότι είναι σχεδιασμένες ως οδηγός δράσης σε μια κατάσταση στην οποία υποτίθεται ότι «μια νέα επανάσταση επίκειται». Το σχέδιο σύσφιξης της οργάνωσης της Ένωσης και ενδυνάμωσης της ανεξαρτησίας της δεν στέκεται μόνο του ως μια απομονωμένη οργανωτική μηχανή, αλλά αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα μιας προοπτικής δυναμικής επαναστατικής δράσης, στην οποία η εργατική τάξη προορίζεται να αναλάβει την ηγεσία μέσα στην δημοκρατική επανάσταση και να την ωθήσει σε μια σοσιαλιστική κατεύθυνση.

Δίπλα στις νέες επίσημες κυβερνήσεις πρέπει να εγκαθιδρύσουν ταυτόχρονα τις δικές τους εργατικές κυβερνήσεις, είτε με τη μορφή των κοινοτικών επιτροπών και κοινοτικών συμβουλίων, είτε με τη μορφή εργατικών λεσχών ή εργατικών επιτροπών... Όπλα και πολεμοφόδια δεν πρέπει να παραδοθούν με καμία πρόφαση• κάθε απόπειρα αφοπλισμού πρέπει να εξουδετερωθεί, αν χρειάζεται και με βία. Καταστροφή της επιρροής των αστών δημοκρατών στους εργάτες, άμεση ανεξάρτητη και ένοπλη οργάνωση των εργατών και επιβολή όρων, όσο πιο δύσκολων και εκχωρητικών γίνεται, πάνω στην αναπόφευκτη στιγμιαία κυριαρχία της αστικής δημοκρατίας - αυτά είναι τα κύρια σημεία που το προλεταριάτο και άρα η Ένωση

πρέπει να κρατήσει υπόψη κατά τη διάρκεια και μετά από την επερχόμενη εξέγερση. [\[xiv\]](#)

Γι' αυτό η ομοιότητα σε αυτό το σημείο μεταξύ της έννοιας του κόμματος του Μαρξ και του Λένιν πενήντα ή περισσότερα χρόνια μετά, προέρχεται σε μεγάλο βαθμό από τις αντιστοιχίες στις καταστάσεις τους. Δεν είναι σύμπτωση που από την Έκκληση του Μάρτη ο Τρότσκι άντλησε την θεωρία του της «διαρκούς επανάστασης» και τα γραπτά των Μαρξ και Ένγκελς αυτής της περιόδου ο Λένιν μνημονεύει συχνά όταν ψάχνει στήριξη σε κείμενα για τις Μπολσεβίκικες τακτικές στις δυο Ρώσικες Επαναστάσεις.

Αλλά ο Μαρξ ποτέ δεν μετέτρεψε σε φετίχ κάποια ιδιαίτερη οργανωτική μορφή ή, πραγματικά, κάποιο ιδιαίτερο κόμμα. Καθώς άλλαζαν οι συνθήκες, έτσι άλλαζε και η στάση του. Κατά συνέπεια, όταν, κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού του 1850, έγινε ξεκάθαρο πως η προοπτική πάνω στην οποία τα οργανωτικά σχέδια βασίζονταν ήταν λάθος και πως δε θα υπήρχε κανένα πρώιμο ξέσπασμα της επανάστασης, ο Μαρξ αστραπιαία εγκατέλειψε τις προτάσεις του. Σχεδόν αναπόφευκτα, αυτό οδήγησε σε διάσπαση στην Κεντρική Επιτροπή της Ένωσης μεταξύ εκείνων που αναγνώρισαν την άμπωτη του επαναστατικού κύματος και εκείνων που αρνούσαν να αντικρίσουν την πραγματικότητα. Η τελευταία φράξια, καθοδηγούμενη από τους Βίλιτς και Σάπερ, επεδίωκε να επισπεύσει τεχνητά την επανάσταση και αναμίχθηκε σε κάθε είδους τυχοδιωκτικές μηχανορραφίες εκπατρισθέντων, όπως μια συνομωσία για ένοπλη εισβολή στη Γερμανία. Αυτή η διάσπαση έβαλε ουσιαστικά τέλος στην Ένωση των Κομμουνιστών ως οργάνωση με κάποιο νόημα και παρόλο που έγινε μια προσπάθεια να σωθεί μεταφέροντας την Κεντρική Επιτροπή στην Κολωνία, ο Μαρξ σύντομα παραιτήθηκε και λίγο αργότερα η ίδια η Ένωση διαλύθηκε.

[*](#) Χαρτιστικό κίνημα: Από το 1838, πολιτικοκοινωνικό κίνημα, με εργατική βάση και μικροαστική στήριξη, που περιγράφεται από

τον Ένγκελς ως το «πρώτο εργατικό κόμμα της εποχής μας». Στη «Χάρτα του Λαού» του διεκδικούσε πολιτικά δικαιώματα (καθολική, μυστική και ισότιμη ψήφο για όλους τους άνδρες, δικαίωμα εκλέγεσθαι για όλους, μισθό για τους βουλευτές, εκλογές κάθε χρόνο), αλλά αυθόρμητα συνδυάστηκε και με αγώνες κατά της ακραίας καταπίεσης κι εκμετάλλευσης της αγγλικής εργατικής τάξης. Κατέρρευσε για εσωτερικούς λόγους την πέμπτη δεκαετία του αιώνα, αλλά η βιομηχανική άνθηση ικανοποίησε τα περισσότερα αιτήματά του μετά το 1867.

****** Κοινωνία (ή Εταιρεία) των Εποχών: Συνωμοτική οργάνωση λίγων εκατοντάδων μελών που επιχείρησε αποτυχημένο πραξικόπημα στο Παρίσι το Μάη του 1839. Πρωτεργάτες οι Μπλανκί, Μπαρμπέ, Ρασπάγ και Μαρτέν-Μπερνάρ.

******* «Νέα Εφημερίδα του Ρήνου», καθημερινό φύλλο που άρχισαν να εκδίδουν οι Μαρξ και Ένγκελς τον Ιούνιο του 1848 στην Κολωνία, όπου ήταν χαλαρότερη η λογοκριτική νομοθεσία. Με την καταστολή του επαναστατικού κινήματος, την απαγόρευσαν το Μάη του 1849, ενώ είχε 6000 συνδρομητές, πολύ μεγάλο για την εποχή νούμερο.

[i] «Προσωρινοί Κανονισμοί της Πρώτης Διεθνούς», στο Ντ. Φερνμπαχ (συντ.), *Καρλ Μαρξ: Η Πρώτη Διεθνής και Μετά*, Λονδίνο 1974, σ.82.

[ii] Μαρξ και Ένγκελς, *Το Κομμουνιστικό Μανιφέστο*, ο.π. σ.72.

[iii] Ο Τρότσκι θα αναφερόταν σε αυτό το χωρίο όταν θα υποστήριζε τη θέση του για ενιαίο μέτωπο κατά του φασισμού στη Γερμανία. Βλέπε Κεφάλαιο 5 παρακάτω.

[iv] Μόντι Τζόνστοουν, «Μαρξ και Ένγκελς και η Έννοια του Κόμματος», *Σοσιαλιστικό Μητρώο (Socialist Register)*, 1967, σ.122.

[v] Μαρξ στον Φράιλιγκραθ (1860), παρατίθεται στο Ντ.ΜακΛίλλαν, *Η Σκέψη του Καρλ Μαρξ*, ο.π. σ.169.

[vi] Μαρξ και Ένγκελς, *Επιλεγμένη Αλληλογραφία*, Μόσχα 1965, σ.

[\[vii\]](#) Αυτό μου φαίνεται ως η γενικά πιο επιθυμητή διαδικασία, ακόμη κι αν δεν ήταν, όπως στην περίπτωση του Μαρξ, η μόνη εφικτή.

[\[viii\]](#) Ένγκελς, «Για την Ιστορία της Κομμουνιστικής Διεθνούς», στο Μαρξ και Ένγκελς, *Επιλεγμένα Έργα*, Τομ.II, Μόσχα 1962, σ.348.

[\[ix\]](#) Ο αριθμός είναι παρμένος από τον Μόντι Τζόνστοουν, ο.π.

[\[x\]](#) Ένγκελς, «Ο Μαρξ και η *Neue Rheinische Zeitung*», στο Μαρξ και Ένγκελς, *Επιλεγμένα Έργα*, Τομ.II, ο.π. σ.330.

[\[xi\]](#) Παρατίθεται στο Φραντς Μέρινγκ, *Καρλ Μαρξ*, Λονδίνο 1966, σ.155.

[\[xii\]](#) Παρατίθεται στο ίδιο σ.185-86.

[\[xiii\]](#) Μαρξ, «Η Έκκληση του Μάρτη», στο Μαρξ και Ένγκελς, *Επιλεγμένα Έργα*, Τομ.I, ο.π. σ.106-107.

[\[xiv\]](#) στο ίδιο, σ.112.